

Scenariusz zajęć

Poznanie uczniów i problemów klasowych w oparciu o analizę SWOT i zmodyfikowany test socjometryczny

Nauczyciel, który zna klasę, zasadniczo potrafi wskazać liderów klasowych, a także uczniów odrzucanych. Niekiedy nie jest pewien swych obserwacji, ma pewne podejrzenia, ale nie są one potwierdzone. Z kolei gdy otrzymuje wychowawstwo w klasie, której wcześniej nie znał, nie ma orientacji na temat tego, jak wygląda w niej rozkład sympatii i antypatii (struktura socjometryczna). Znajomość własnej klasy, rozkład ról poszczególnych uczniów, ich sytuacji jest istotna dla wychowawcy z perspektywy organizacji pracy w klasie, zarówno tej dydaktycznej, jak i wychowawczej. „Nauczyciel, który chce skutecznie organizować wychowanie i nauczanie, musi znać swoich uczniów. Musi mieć informacje dotyczące nie tylko ich cech psychicznych, ale także warunków ich życia oraz sytuacji rodzinnej i środowiskowej, która na nich wpływa. Niezbędna jest również nauczycielowi wiedza o właściwościach zespołu uczniowskiego, który oddano mu pod opiekę” (Janowski, 2002, s. 5).

W obu przypadkach, aby zorientować się w kwestii, która ma ważne znaczenie dla integracji klasowej oraz atmosfery, jaka w niej panuje, warto zastosować badanie socjometryczne. Przeprowadza się je w niewielkich grupach, w których członkowie znają się bezpośrednio. Pozwala ono poznać klasę z perspektywy uczniów. Struktura socjometryczna klasy to rozkład pozycji zajmowanych przez uczniów w klasie ze względu na panujące stosunki (relacje) między uczniami, zarówno te nieoficjalne, jak i oficjalne. Inaczej mówiąc, dowiemy się, kto jest popularny, kto jest lubiany, kto

odgrywa rolę przywódcy, a kto jest np. tzw. kozłem ofiarnym lub budzi antypatię. Ciekawym sposobem jest również przeprowadzenie w klasie analizy SWOT (S – *strenght*, w – *weakness*, o – *opportunities*, T – *threats*) (Kościelecki, Warzybok, 2011, s. 37), w której uczniowie wskazują mocne i słabe strony klasy jako czynniki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia jako czynniki zewnętrzne dla klasy. Wyniki tej analizy posłużą do diagnozy sytuacji klasowej, a jednocześnie ukażą nauczycielowi/wychowawcy klasę widzianą z perspektywy uczniów.

Zajęcia mają na celu diagnozę sytuacji w klasie poprzez ocenę dokonywaną przez uczniów oraz ukazanie nauczycielowi, kto jest lubiany (z kim uczniowie chcieliby wykonywać różne aktywności), a kto odrzucany. Pozwoli to w dalszej kolejności (poprzez stosowne praktyki na kolejnych lekcjach wychowawczych) zadbać o poprawne relacje między uczniami, wsparcie tych, którzy są odrzucani, a także zmianę struktury socjometrycznej w klasie. Jest to podstawa do wprowadzenia działań naprawczych w klasie. Należy je rozpocząć od zajęć edukacyjnych, które uczniów „ukształtują i z których wyniosą odpowiednią wiedzę i pożądane umiejętności” (Pyżalski, 2019, s. 221). Jednocześnie trzeba pamiętać, że postawy uczniów są silnie zakorzenione i powstały w oparciu o codzienne doświadczenia. Te doświadczenia powinny być kształtowane na nowe, właśnie poprzez określone praktyki integracyjne inicjowane przez nauczyciela. Niemniej jednak nauczyciel winien rozpocząć od wspomnianych zajęć edukacyjnych, bowiem one pokażą uczniom, że jest nimi zainteresowany (nie tylko z perspektywy ich ocen i nauki), ale także w obszarze ich życia klasowego, relacji i spójności klasy oraz dbałości o proinkluzywną atmosferę w klasie.

Za Andrzejem Janowskim (2002, s. 13) należy zauważyć, że „mamy w zasadzie trzy metody umożliwiające nam poznanie człowieka. Są to: 1. Obserwacja. 2. Informacje uzyskiwane bezpośrednio od jednostki, wywołane przez pytania do niej skierowane (wywiad, ankieta, pytania socjometryczne). 3. Informacje uzyskiwane pośrednio metodami projekcyjnymi wykorzystującymi fakt, że niektóre myśli człowieka są manifestowane w pewnych jego zachowaniach” (Janowski, 2002, s. 13). Diagnoza, zaproponowana do przeprowadzenia na zajęciach, wzorowana jest na metodzie

socjometrycznej oraz teście „Z kim chciał(a)byś...?” i „Zgadnij kto?”. Klasyczna metoda socjometryczna związana jest z pogłębioną analizą statystyczną, a następnie interpretacją uzyskanych wyników, co raczej przekracza możliwości czasowe i organizacyjne nauczyciela/wychowawcy. Tutaj więc zostanie zaproponowane zmodyfikowane narzędzie, które jest dostosowane do możliwości nauczyciela/wychowawcy.

Ankietę przeprowadza na zajęciach nauczyciel/wychowawca (np. na godzinie wychowawczej), a następnie w krótkim czasie opracowuje wyniki badania za pomocą narzędzia (tabeli, np. w programie Excel). Test składa się z dwunastu pytań. Wyniki uzyskane z ankiet przepisuje się do gotowej tabeli, co da prosty, ale przydatny nauczycielowi socjometryczny obraz klasy. Obraz płynący z wyników nie musi być trwały i nie stanowi też jedynego, pewnego wizerunku w pełni oddającego stan relacji między uczniami. Według Elżbiety Zwierzyńskiej (2008, s. 38) „[...] wyniki badań socjometrycznych mogą być bardzo pomocne nauczycielowi w poznawaniu ważnych aspektów funkcjonowania zespołu klasowego i poszczególnych jednostek. Ważne jest przy tym, aby zdawał on sobie sprawę, iż badania te informują jedynie o tendencji do nawiązywania kontaktów przez dzieci. Ich wyniki powinny być każdorazowo konfrontowane z danymi pochodzącymi z obserwacji rzeczywistych sytuacji, dziejących się w klasie, a także z rozmów z dziećmi”.

Zajęcia przeznaczone są do realizacji w klasie do 20 osób w następujących przypadkach:

- gdy nauczyciel przejmuje wychowawstwo w danej klasie, a wcześniej nie znał klasy lub gdy rozpoczyna pracę w szkole,
- gdy zdecydowana większość uczniów w klasie się zna,
- gdy do klasy dołączyły nowe osoby (wtedy badanie należy przeprowadzić po 2–3 miesiącach od rozpoczęcia wspólnej nauki),
- gdy nauczyciel/wychowawca podejrzewa/obserwuje, że w klasie jest/są uczeń/uczniowie izolowani przez klasę lub grupę/klikę w klasie ze względu na cechy społeczne (np. specjalne potrzeby edukacyjne, pochodzenie

z uboższych rodzin), bycie nowym w klasie (np. dołączyli do klasy w trakcie roku szkolnego, są uchodźcami z Ukrainy, dołączyli do klasy ze względu na zmianę miejsca zamieszkania) lub jakąś cechą fizjologiczną (np. chorobę).

Zajęcia mogą być przeprowadzone 2x45 min w zależności od uznania nauczyciela i rozplanowania, w klasach IV–V szkoły podstawowej. Warto zaproponować uczniom, by na taką lekcję przygotowali poczęstunek, by zadbać o przyjazną i swobodną atmosferę w klasie (np. napoje, ciasteczka).

Temat zajęć – Lubimy się i dbamy o siebie – zajęcia integracyjne

Cele zajęć

1. Poznanie struktury socjometrycznej w klasie.

Poprzez zastosowanie krótkiego testu (w postaci kwestionariusza ankiety) nauczyciel/wychowawca dowie się, kto w klasie jest izolowany, a kto jest lubiany, jest tzw. gwiazdą socjometryczną (liderem). W tym celu stosuje ankietę (Załącznik 1, Załączniki 3 i 4).

2. Poznanie klasy, jej zalet i problemów z perspektywy uczniów.

Narzędziem do tego przeznaczonym jest pogadanka klasowa przeprowadzona w oparciu o analizę SWOT (Załącznik 2).

3. Wypracowanie wspólnych rozwiązań dla zgłaszanych problemów.

Integrowanie klasy poprzez zdefiniowanie problemów klasowych i wspólne wypracowanie ich rozwiązań.

4. Integracja uczniów poprzez propozycję aktywności i działań wychowawczych podejmowanych przez nauczyciela/wychowawcę.

Materiały

Załącznik 1. Kwestionariusz ankiety dla uczniów klas IV–V szkoły podstawowej

Wskazówki metodyczne

Ankieta powinna być wydrukowana na jednej stronie i rozdana uczniom na ok. 10 min przed końcem lekcji. Należy zapewnić uczniów o anonimowości ich odpowiedzi i zapewnić im przestrzeń na udzielenie odpowiedzi. Po wypełnieniu przez uczniów należy ankietę zebrać. Wyniki ankiety nie mogą być nikomu udostępnione, zna je tylko nauczyciel/wychowawca. Wyniki należy zapisać do pliku .xls stanowiącego narzędzie do opracowania wyników ankiety.

Załącznik 2. Arkusz do analizy SWOT

Wskazówki metodyczne

Nauczyciel/wychowawca dzieli klasę na pięć czteroosobowych grup według doboru uczniów. Rozdaje im arkusze analizy SWOT. Każda grupa ma podać po trzy czynniki (cechy) klasy, które uznaje za:

- pozytywne cechy wewnątrz klasy (w relacjach, w zachowaniach), czyli MOCNE STRONY klasy;
- negatywne cechy wewnątrz klasy (w relacjach, w zachowaniach), czyli SŁABE STRONY klasy;
- pozytywne cechy pochodzące spoza klasy, czyli SZANSE dla klasy;
- negatywne cechy pochodzące spoza klasy, czyli ZAGROŻENIA dla klasy.

Każda grupa ma na to zadanie 15–20 min. Jedna osoba z każdej grupy odczytuje wskazane przez grupę cechy. Nauczyciel/wychowawca lub wyznaczony uczeń zapisuje powtarzające się cechy na tablicy (można również użyć tablicy multimedialnej). Następnie inicjuje dyskusję nad wskazanymi przez uczniów cechami z prośbą do uczniów, by zaproponowali rozwiązania problemów. Nauczyciel/wychowawca pełni rolę moderatora dyskusji grupowej, decyduje również o tym, ile kwestii zostanie omówionych przez klasę (można wziąć pod uwagę czas lekcji lub wagę problemów, które warto poruszyć).

Załącznik 3. Wzór narzędzia w programie Excel do opracowania wyników ankiety (przykład tabeli do pytania 1 i tabela zbiorcza)

Wskazówki metodyczne

Tabela stanowi wsparcie dla nauczyciela/wychowawcy w opracowaniu wyników ankiety. Jest to narzędzie przygotowane w programie Excel z wpisanymi formułami, które pozwalają na wyliczenie wyników badania. Nauczyciel/wychowawca po zebraniu ankiet wpisuje wyniki do pliku .xls. w każdym arkuszu (pyt.1–pyt.12) wpisuje się odpowiedzi na dane pytanie (12 arkuszy w jednym pliku). Ostatni arkusz „tabela zbiorcza” zbiera wyniki odpowiedzi na każde z pytań i daje gotowe wyniki.

Załącznik 4. Plik .xls – narzędzie w programie Excel do opracowania wyników ankiety [P5M5 Załącznik 4 do scenariusza.xlsx](#) (tu powinien być podlinkowany plik)

Proponowany przebieg zajęć

Wprowadzenie do zajęć

Nauczyciel informuje, że zajęcia będą początkiem cyklu i mają na celu:

- poznać się bliżej,
- zbliżyć do siebie uczniów,
- ukazać ważną rolę każdego ucznia w klasie.

Należy podkreślić, że:

- uczniowie powinni się wzajemnie szanować, bez względu na takie cechy jak wygląd, płeć, religia, pochodzenie, odmienna kultura;
- uczniowie powinni dbać o siebie;
- nauczyciel/wychowawca jest zawsze gotowy i otwarty na uczniów oraz sytuacje, które są niepokojące lub problematyczne.

Nauczyciel informuje, że lekcja będzie miała następujący przebieg:

- Krótkie wprowadzenie na temat roli relacji między uczniami i integracji między uczniami.
- Dyskusja w oparciu o analizę SWOT, której dokonają uczniowie. Nauczyciel może tu odgrywać rolę moderatora rozmowy lub być jej aktywnym uczestnikiem, choć należy pamiętać, że to uczniowie mają przede wszystkim rozmawiać.
- W trzeciej części zajęć (ostatnie 10 minut) nauczyciel rozdaje uczniom ankietę, którą następnie zbierze.

Zajęcia właściwe

1. Ukazanie relacji między uczniami jako ważnego elementu budującego integrację klasową

Relacje między uczniami są ważne z punktu widzenia każdego ucznia oraz całości, jaką jest klasa. Dzięki pozytywnym relacjom wszyscy uczniowie rozwijają się i ubogacają, doświadczają też, że każdy jest inny. Klasa będzie zintegrowana, gdy problemy, jakie się pojawiają, będą wyjaśniane na forum lub bez udziału reszty klasy (w zależności od potrzeb ucznia). Klasa będzie zintegrowana, gdy uczniowie będą podejmować razem różne aktywności, niekoniecznie z ulubionymi kolegami czy koleżankami z klasy, ale też z innymi dziećmi (np. akcje charytatywne, klasowe urodziny). Należy podkreślić, że choć są różne sympatie i antypatie w klasie, różne mniejsze grupki, to uczniowie powinni wychodzić poza nie i starać się nawiązywać relacje z innymi, „dopuszczać” do swoich grup osoby nowe albo takie, które postrzegane są w klasie jako odmienne ze względu na swoje zainteresowania, pochodzenie. Uczniowie, którzy obserwują sytuację innych dzieci, które nie są lubiane lub są wykluczane z zabaw, powinni być uczulani na trudne położenie, w jakim takie dziecko się znajduje. Wspomniane powyżej przykładowe problemy rówieśnicze w klasie mogą być rozwiązywane poprzez odgrywanie przez dzieci scenek klasowych, nagrywanie filmików przez dzieci, które będą później wyświetlane i omawiane w klasie. Pozytywne relacje między uczniami oraz zaufanie do nauczyciela będą przyczyniały się do integracji klasy jako całości i budowania pozytywnej atmosfery.

2. Propozycja (zapowiedź) różnych sposobów aktywności między uczniami, które sprzyjają poznawaniu się i integracji

Nauczyciel/wychowawca może zaproponować klasie takie propozycje aktywności, które będą sprzyjały bliższemu poznawaniu się i integrowaniu dzieci, jak np.:

- rotację dzieci w ławkach co tydzień;
- rozmowy na godzinach wychowawczych na temat zainteresowań uczniów (np. organizowanie Dnia Zainteresowań, w ramach klasy lub szkoły, Dnia Piłkarza, w którym uczniowie przychodzą ubrani w elementy strojów ulubionych drużyn piłkarskich);

- wymiana informacji i doświadczeń związanych z kulturą, zwyczajami, praktykami religijnymi, np. w formie wywiadów, jakie dzieci będą same przeprowadzać (w przypadku klas, w których są uczniowie z innych krajów);
- zachęta do spędzania czasu razem poza szkołą, np. wspólne wyjścia do kina większą grupą, a nie tylko w towarzystwie najbliższej koleżanki / najbliższego kolegi.

3. Analiza SWOT i dyskusja

Analizę SWOT należy przedstawić jako formę zabawy grupowej, w której uczniowie razem wskazują, co im się podoba w klasie, co chcieliby poprawić, a także co poza klasą, np. z innych klas, wydarzeń szkolnych budzi ich nadzieję lub obawę.

Nauczyciel dzieli uczniów na kilka mniejszych grup i rozdaje arkusze do analizy SWOT (Załącznik 1). Należy podkreślić, że klasa jest złożoną grupą, w której ma miejsce wiele relacji i wydarzeń, a to wpływa na klasę jako całość, na jej spójność i atmosferę. Uczniowie mają wskazać po 2–3 cechy swojej klasy, które są w ich opinii mocną stroną (np. w czym jest dobra, co dzieci lubią w swojej klasie), słabą stroną (np. w czym klasa jest słaba, co nie działa poprawnie, co uczniów drażni) oraz co stanowi szansę dla klasy (np. jakie działania wspólne, nadchodzące wydarzenia mogą być dobre dla klasy, dla poprawy relacji), a co jest dla niej zagrożeniem (np. co może powodować, że w klasie pojawiają się problemy, będzie nieprzyjemnie).

Uczniowie mają na to 15–20 min. Do decyzji nauczyciela należy określenie momentu zakończenia pracy w grupach. Po odczytaniu punktów przez każdą z grup, należy zainicjować dyskusję nad wybranymi lub wszystkimi cechami. Należy także zachęcić uczniów do sformułowania kilku propozycji rozwiązań problemów, które wydają się im najbardziej dotkliwe. Rozmowę z uczniami (i pomiędzy uczniami) należy rozpocząć od kwestii pozytywnych (co im się podobało w ostatnim czasie, jakie inicjatywy wspólne chcieliby podjąć, np. kino, wycieczka, akcja charytatywna). W dalszej kolejności można tu poruszyć różne kwestie, które nauczyciel w danym momencie uzna za problemowe czy też konieczne do omówienia z klasą, np. złe zachowanie wobec kogoś, hejt w relacjach bezpośrednich czy w cyberprzestrzeni. Warto zachęcić do rozmowy uczniów, którzy zazwyczaj są wycofani, np. poprzez podjęcie tematów, które są im bliskie. Można również kilka dni przed lekcją uprzedzić uczniów,

jaki będzie temat zajęć, by zastanowili się nad sprawami, które chcieliby poruszyć. Można również wcześniej porozmawiać z uczniami, którzy są otwarci na rozmowy na forum, aby aktywnie włączyli się w rozmowę.

4. Wypełnienie ankiety socjometrycznej

Nauczyciel/wychowawca rozdaje uczniom kwestionariusz do wypełnienia (Załącznik 2). Należy podkreślić, że do testu nikt oprócz nauczyciela/wychowawcy nie będzie miał wglądu. Sam test nie jest anonimowy, tj. każdy uczeń musi się podpisać. Należy zadbać o intymną przestrzeń do wypełnienia testu. Wyniki będzie znał tylko nauczyciel/wychowawca, który sam je opracuje. Trzeba zapewnić uczniów, że test ma służyć budowaniu integracji klasowej, a nie dzieleniu uczniów. W teście wpisuje się imię i inicjał nazwiska osoby. Nie można wskazać siebie, a jeżeli nie chce się wskazać nikogo, należy to wpisać.

Zakończenie

Nauczyciel/wychowawca zbiera ankiety od uczniów. Jeszcze raz warto podkreślić, że jest ona przeznaczona wyłącznie do jego wglądu. Zajęcia te powinny być pierwszym etapem zajęć o charakterze warsztatowym, na których uczniowie będą uczestniczyć w różnych grach, zabawach, będą realizować wspólne projekty, które mają na celu zbliżenie, zintegrowanie klasy, szczególnie tych uczniów, którzy są nowi w klasie, albo też są postrzegani przez innych uczniów jako „gorsi” lub „inni”.

Załączniki

Załączniki prezentujemy w kolejności i z odpowiednią nazwą, wskazaną w punkcie Materiały.

Załącznik 1. Kwestionariusz ankiety dla uczniów klas 4–5 szkoły podstawowej

Imię i nazwisko ucznia .....klasa.....

W puste miejsce należy wpisać imię i inicjał nazwiska osoby.

Można wskazać tylko jedną osobę.

Nie można wskazywać siebie.

Uczniu, Uczennico,

odpowiedzi, których udzielisz, będą znane tylko nauczycielowi. Nie będą pokazane innym osobom, kolegom i koleżankom z klasy, ani całej klasie. Nauczyciel zapozna się z nimi tylko po to, aby lepiej poznać Twoją klasę. Możesz wskazać tylko jedną osobą lub nikogo.

Z kim z klasy chciał(a)byś obchodzić swoje urodziny; kogo byś zaprosił(a)?

.....

1. Z kim nie chciał(a)byś obchodzić swoich urodzin; kogo byś nie zaprosił(a)?

.....

2. Z kim chciał(a)byś spędzać czas po szkole?.....

3. Z kim nie chciał(a)byś spędzać czasu po szkole?.....

4. Z kim chciał(a)byś siedzieć w ławce?.....

5. Z kim nie chciał(a)byś siedzieć w ławce?.....

6. Osoba w klasie, która zawsze pomaga, to.....

7. Osoba, która nie chce pomagać innym, to .....

8. Osoba, która jest przebojowa (najśmielsza) w klasie, to.....

9. Osoba, która jest najbardziej nieśmiała w klasie, to.....

10. Osoba, która źle się zachowuje w klasie, to.....

11. Osoba, z której wszyscy żartują, to.....

Załącznik 2. Arkusz do analizy SWOT

Analiza SWOT

NASZA KLASA		
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY	Czynniki wewnętrzne
1.	1.	
2.	2.	
3.	3.	
SZANSE	ZAGROŻENIA	Czynniki zewnętrzne
1.	1.	
2.	2.	
3.	3.	

Bibliografia

Czerwińska, A. (2003). Relacje rówieśnicze w klasach I–IV szkoły podstawowej, *Nauczyciel i Szkoła*, 1–2, 214–225.

Janowski, A. (2002). *Poznanie uczniów. Zdobywanie informacji w pracy wychowawczej*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna Sp. z o.o.

Kościelecki, P., Warzybok, B. (2011). Badanie ewaluacyjne – od strukturalizacji do wyników. W: P. Kościelecki, B. Warzybok (red.). *Jak ewaluować i monitorować efekty projektów sektora B+R i szkolnictwa wyższego?* (s. 21–46). Warszawa: Ośrodek Przetwarzania Informacji – Instytut Badawczy.

Pyżalski, J. (2019). Kształtowanie pozytywnych relacji uczniów w edukacji włączającej. W: I. Chrzanowska, G. Szumski. *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole* (s. 218–227). Warszawa: Wydawnictwo FRSE.

Sztumski, J. (1984). *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Warszawa: PWN.

Zwierzyńska, E. (2008). *Poznanie klasy szkolnej. Poradnik dla nauczycieli*. Warszawa: CMPPP.